

Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne

Tom IV

Redakcja naukowa

Roman Drozd

Bohdan Halczak

orzy prowadzący:
oman Drozd
Bohdan Haleczak

ent:
hDr. Michał Śmigiel, PhD.

pa i korekta:
yna Sen

okładki:
oleczak

Ma
Polskie Towarzystwo Historyczne w Polsce
Aleksa 7, 03 614 Warszawa

miętwo Naukowe Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku
yzłofa Arciszewskiego 22a, 76-200 Słupsk

ulce wykorzystano srebrnik Świętopełka I – nazywanego też Świętopełkiem
ętym księcia turowskiego, wielkiego księcia Rusi Kijowskiej,
Włodzimierza I Wielkiego, starszego brata Jarosława I Mądrego,
Bolesława I Chrobrego.

ISBN 83 936444 4-3 Ukraińskie Towarzystwo Historyczne w Polsce
ISBN 83 7467 393-8 Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pomorskiego
w Słupsku

k Warszawa 2024

Wstęp.....	9
------------	---

RELACJE UKRAIŃSKO-POLSKIE DO ROKU 1918

Olga Gaidai, Warunki bytowe i higiena na prawobrzeżnej Ukrainie w świetle poglądów epidemiologicznych doktora Franza Karla Heintza.....	17
Ольга Ковалевська, Портрети Плятерів у контексті міждисциплінарних досліджень науковців Латвії, Польщі та України [Portrety rodu Platerów w świetle badań interdyscyplinarnych naukowców z Łotwy, Polski oraz Ukrainy].	28
Наталія Мисак, Імперія vs нація: вплив громадянського і національного виховання на формування національної ідентичності галицької молоді наприкінці XIX – на початку XX століття [Imperium vs naród: wpływ wychowania państwowego i narodowego na kształtowanie się tożsamości narodowej młodzieży galicyjskiej na przełomie XIX–XX wieku].	39
Ольга Морозова, Віра Ігнатіївна Гедройць (1870–1932) – представниця відомого княжого литовського роду Гедройців [Wira Ihnatiijwna Giedroyc (1870–1932) – przedstawicielka znanego litewskiego rodu książęcego Giedroyciów]	59
Олена Синявська, Місце Хроніки Яна Длугоша в історіографічних дискусіях щодо віку Одеси [Znaczenie Kroniki Jana Długosza w dyskusjach historyków na temat wieku Odessy]	82
Tadeusz Srogosz, Rzeź humańska w 1708 roku w historiografii ukraińskiej i polskiej	92

RELACJE UKRAIŃSKO-POLSKIE W LATACH 1918–1939

told Bobryk, Na pograniczu trzech światów. Ludność greckokatolicka i prawosławna na terenie powiatów hrubieszowskiego, sokalskiego i włodzimierskiego w świetle spisu powszechnego z 1921 roku	107
икола Кучерена, Волиняни в боротьбі за українізацію Православної церкви 1921–1939 років [Walka o ukrainizację Cerkwi prawosławnej na Wołyniu w latach 1921–1939]	122
на Порода, Парцеляція земель Автокефальної Православної церкви в Польщі у 1920–1930-их роках [Parcelacja majątków Cerkwi prawosławnej w Polsce w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku]	138
ген Сінкенич, Польська національна меншина в УСРР під час політики «коренізації» (1921–1929) [Polska mniejszość narodowa w Ukraińskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej w okresie polityki „ukorzenienia” w latach 1921–1929]	148

RELACJE UKRAIŃSKO-POLSKIE W LATACH 1939–1947

на Баци, Powstanie, struktura organizacyjna i uzbrojenie sotni UPA „Udarnyk”-3 pod dowództwem Wasyla Szyszkanycna ps. „Bir” w latach 1945–1947	157
Іван Ілєчак, Prawo polskie w 1947 roku wobec akcji „Wisła” ..	171
Івд Міхальскі, Prawo międzynarodowe wobec akcji „Wisła”	184
Ів Писулінскі, Militarne aspekty akcji „Wisła”	199

RELACJE UKRAIŃSKO-POLSKIE PO ROKU 1947

Ів Ілєхоровіч-Габєр, Współpraca polsko-ukraińska przeciwko działaniom wojennym w pracach dydaktycznych uczelni technicznych.	217
Ів Мірошлав Мірошлав Паздер, Wybrane osiągnięcia polskiej historiografii <i>Hołodomoru</i> w Ukrainie	229
Ів Ів Дрозд, Piotr Tyma, Pomniki jak źródło konfliktu między narodami – na przykładzie ukraińskich upamiętnień w Polsce po 1989 roku.	242

RELACJE UKRAIŃSKO-ŻYDOWSKIE

Галина Боднар, Голокост у Львові в документації Львівської міської ради 1944–1945 років [Holokaust we Lwowie w dokumentacji Rady Miejskiej Lwowa w latach 1944–1945]	263
--	-----

RELACJE UKRAIŃSKO-SŁOWACKO-CZEŃSKIE

Jan Rychlík, Przyłączenie Rusi Podkarpackiej (Zakarpackiej) do Republiki Czechosłowackiej (1918–1920)	285
Vlastimil Ondrák, Czechosłowacki wywiad i kontrwywiad wojskowy w akcjach przeciw Ukraińskiej Powstańczej Armii w latach 1945–1946.	301

RELACJE UKRAIŃSKO-ROSYJSKIE

Сергій Адамович, Знищення російськими військами міста Маріуполь зі свідчень внутрішньо переміщених осіб та відкритих джерел [Zniszczenie miasta Mariupol przez wojska rosyjskie w świetle relacji świadków oraz innych dostępnych źródeł].	329
Юрій Макар, «Спеціальна військова операція» Російської Федерації проти України: причини і характер [„Specjalna operacja wojskowa” Federacji Rosyjskiej przeciwko Ukrainie: przyczyny i charakter]	343
Віталій Макар, До питання про біженців з України внаслідок повномасштабної агресії РФ [Zjawisko uchodźstwa z Ukrainy w następstwie agresji Federacji Rosyjskiej].	361
Вікторія Волошенко, Забезпечення українськомовного читання селян: стратегії українських інтелектуалів у протидії цензурній політиці Російської імперії (1876–1905) [Nauczanie ludności chłopskiej czytania w języku ukraińskim: strategie oporu inteligencji ukraińskiej przeciwko cenzorskiej polityce rosyjskiego Imperium w latach 1876–1905].	374

RELACJE UKRAIŃSKO-RUMUŃSKIE

Лілія Циганенко, Радянська політика «контрольованої міграції» у Південній Бессарабії та зміна етнічного складу населення регіону в 1940–1953 роках [Radziecka polityka „kontrolowanej	
---	--

Табачицька І., м. Маріуполь, Донецької області. Опитано свідка 18.11.2022. Архів ННЮ ННУ.

Гуманов О., м. Маріуполь, Донецької області. Опитано свідка 24.03.2022. Архів ННЮ ННУ.

Гурська Н., м. Маріуполь, Донецької області. Опитано свідка 4.05.2022. Архів ННЮ ННУ.

Циганкова Н., м. Маріуполь, Донецької області. Опитано свідка 6.05.2022. Архів ННЮ ННУ.

Ченцов М.О., м. Маріуполь, Донецької області. Опитано свідка 28.04.2022. Архів ННЮ ННУ.

Юлія, м. Маріуполь, Донецької області. Опитано свідка 14.02.2023. Архів ННЮ ННУ.

Яцюра Н., м. Маріуполь, Донецької області. Опитано свідка 28.11.2022. Архів ННЮ ННУ.

Інтернет-джерела

<https://www.0629.com.ua/news/3540500/70-mln-evro-zbitkiv-so-zalisilos-vid-merezi-supermarketiv-zerkalniy-v-mariupoli> [доступ 21.04.2023].

<https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-mariupol-obstril-rokovyny/31670318.html> [доступ 3.08.2023].

Дослідження

Базов В.П., *Воєнні злочини: Навч. посібник*, «Юрінком Інтер», Київ 2008.

Adamovych S., Mykytyn Y., Prystach L., Savetchuk N & Kozych I., *Prospects for Punishing Citizens of the Russian Federation for War Crimes in Ukraine in 2014–2022*, «Pakistan Journal of Criminology» 2023, vol. 15, no. 02.

Ghorishi S., Niavarani S., Zamani S., *Non-applicability of Prescription to War Crimes during Iraq's War against Iran*, «Journal of Politics and Law» 2008, vol. 9 (5).

Steenkamp C., *The Crime-Conflict Nexus and the Civil War in Syria. Stability*, «International Journal of Security and Development» 2017, no. 6 (1).

«Спеціальна військова операція» Російської Федерації проти України: причини і характер

Yuriy Makar

«Special Military Operation» of the Russian Federation against Ukraine: causes and character

Summary

The author set the task to characterize the origin, course and consequences of falsification of the origin and development of Ukrainian statehood. The article deals with the abduction of Ukrainian history. The concept of Russian statehood was built finally in XVII–XVIII centuries on the history of the formation of the Kiev state, which for three centuries was considered the leading on the European continent. To consolidate the role of the heir of the Kyiv state, the Russian rulers resorted to the prohibition of the Ukrainian language and the imposition of Ukrainians model of Russian Orthodoxy. According to the author's estimates, even before the Putin invasion of Ukraine two years ago, the Ukrainian language was banned at least 134 times. As for Orthodoxy, having used it as a heritage of the Kyiv state, Russian rulers, contrary to religious law, created the Moscow Patriarchate. Now Moscow claims that the current Orthodox Church of Ukraine is not canonical, although it was given Tomos by the Ecumenical Patriarch. The end of ideological pressure on Ukrainians is the so-called «Russkiy mir».

Russia, having launched a «Special Military Operation» against Ukraine, under this sign, attempts to finally destroy the Ukrainian state and force Ukrainians to recognize themselves as part of the Russian ethnic group. And the protection of the Russian language, Russian-speaking people – all these are far-fetched things, not to mention the «protection» from NATO, but for some reason in Ukraine. The author expresses hope that the current war should convince the Ukrainians that no one but themselves can create a strong, sovereign state for them.

Keywords: war, genocide, ideology, history, linguicide, religion, Russia, «Russkiy mir», Ukraine.

Сама назва безпрецедентного повномасштабного вторгнення військ РФ на територію України 24 лютого 2022 року є верховним цинізмом. В усі часи завоювання, нападаючи на жертву, обирали якусь форму пояснення свого вчинку. Безумовне одне – винна жертва. Нападаючи на Польщу 1 вересня 1939 року гітлерівці, напр., заявили про атаку польських прикордонників на прикордонну радіостанцію у місті Гляйвіц (тепер – Глівіце у РП). То була неправда й усі це добре розуміли. Тепер Путін та його послідовники

думали «захистити» російськомовне населення сходу України
реалізацію «квітської хвилі» зникнути його. Те, чим цей
захист» виявився пасивним та його походження автор зібрався
визначити у запропонованому матеріалі, разом із розкриттям
зовнішніх планів РФ щодо України, які не мають нічого спільного
тим, що говорять кремлівські верховоди.

Попередні заваги

Отже, що ж спонукало і спонукає Росію – колишню і нинішню –
решучо триматися за Україну як за свою «споконвічну» терито-
рію? А заяви Путіна, що українську державність вигадав Ленін не
слід сприймати інакше, ніж як чергову геополітичну нісенітницю
часності. Щоб не бути голослівним, автор наводить конкретний
приклад, 4 грудня 1917 року більшовицький Раднарком надіслав
центральної Раді до Києва документ під промовистою назвою
*Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами
до Української ради*¹. Очевидно, його слід розглядати як один із
ранніх дипломатичних документів більшовиків, які щойно за-
хопили владу в Росії. Українцям старшого покоління документ
був відомий, бо його в усіх типах навчальних закладів підно-
сили як єдиний порятунк для них від «закабалення» заподаним
Заходом. Авторами документу вважаються Володимир Ленін,
Юрій Сталін, Лев Троцький. У чому ж полягала необхідність
терміновості того, з дозволу сказати, *дипломатичного демаршу*?
Більшовики керувалися зовсім не турботами про розвиток україн-
ської державності. Автори маніфесту на словах визнавали право
України на відокремлення від Росії, але водночас висували в ультимативній
формі вимоги, які по суті, були прямим втручанням
внутрішні справи УНР. Насамперед, слід зазначити, що документ
з'явився після того, як УНР своїм Третім Універсалом не визнала
більшовицький Раднарком центральною владою Росії, бо більшо-
вики розбійницьки захопили владу в Петрограді. «Ультимативні
вимоги» українська сторона мала виконати протягом 48-ми годин,
як в іншому разі, російські більшовики вважатимуть Українську
центральної Раду «в стані відкритої війни проти радянської влади

¹ Володимир І. Ленін, *Полное собрание сочинений*, т. 35, Москва 1969, с. 143–145.

в Росії і на Україні»². Іншими словами, УНР намагалися звинуватити, що вона хоче повоювати з Росією, зрештою – й сама проти себе.

Автор не випадково обрав цей більшовицький документ для початку розгляду нинішніх намірів і дій кремлівських верховодів на чолі з Путіним. Останній намагається довести, що ніколи не існувала Українська держава, а її просто видумав Ленін, створюючи СРСР. Але ні Путін, ні його поплічники або не знають стратегічних засад ленінізму, або свідомо їх ігнорують. Згаданий документ та дії більшовицького Раднаркому нічим не відрізнялися від того, що роблять теперішні російські верховоди в Україні. Як тоді, так і тепер російські великодержавники вважають, що їхня країна не може бути світовою потугою без України. Закінчився другий рік повномасштабного вторгнення військ РФ в Україну під надуманою нарасолею СВО. Але з кожною заявою Путіна або його оточення, все чіткіше вимальовуються справжні цілі отієї СВО. Її розпочинали нібито для порятунку російськомовного населення псевдореспублік, створених ще 2014 року на теренах Донецької та Луганської областей. Проте, справа на тому не закінчилася. Виявилось, що Росія намагається повернути собі те, що в неї «відібрали насильно», коли розвалювали СРСР. Про що автор спробує висловити свою думку в тексті далі.

Трохи з історії проблеми

Тепер, особливо після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, розпочалося глибоке дослідження появи і формування української державності, а потім і російської. Йдеться, по суті, про крадіжку історії України московськими правителями. Можна лише пошкодувати, що українці з таким величезним запізненням узялися за вияснення доленосного для себе питання походження своєї, а відтак і російської державності. На цю крадіжку ще в XIX столітті звернув увагу ніхто інший, як один із засновників *марксизму-ленізму*, як його величала радянська ідеологія, Карл Маркс. Ось що написав мислитель:

² Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах, т. 1: 4 березня 9 грудня 1917 р., Київ 1996, с. 512–514.

Росія не має ніякого відношення до Русі. Отримавши, точніше українши свою нинішню назву, у літньому випадку у XVIII столітті, тим не менше нахабно претендує на історичну спадщину Русі, створену за 800 років раніше. Однак, Московська імперія - це історія Орди, приписана до історії Русі білими нитками і повністю сфальсифікована³.

Виявляється, було безліч матеріалів, які неспростовно доводили означену крадіжку. Про це, м. ін., згадувалося, однак – ніколи, скажемо так, на владному рівні в Україні після розпаду СРСР. Звілального це робили в діаспорі ті, кому пощастило не потрапити до лабет радянської влади, або ті, кому вдалося з них вирватися. Щоб не бути голослівним, достатньо зіслатися на праці вчених, літників чи просто громадянських українських діячів таких, як: Іван Лисяк-Рудницький, Іван Майстренко, Олександр Оглоблин, Юхимир Винар, Яр Славутич, Дмитро Дорошенко, Дмитро Антонович та його сини. Список можна було б продовжувати до нескінченності. Згадати б на завершення думки хоча б Дмитра Донцова ю енциклопедиста Євгена Онацького.

Цим і неназваним тут людям нинішні покоління дослідників історії України мають завдячувати тим, що вони не лише зберегли, а й примножили історичну спадщину нашого народу, чим врятували нині живучих українців від суспільного безпам'ятства, яке сотнями років їх намагається загнати Московська держава, мисляючи собі атрибуту української державності⁴.

Нитки к портрету путиниста. Продолжение темы в постах Фейсбука, <https://novosty.com/politika/full/1104-shtrixi-k-portretu-putinskogo-orka-prodolzhenie-temy-v-postax-fejsbuka> [доступ 16.04.2022].

Це місце у короткій за обсягом науковій розвідці детально описувати, хто і що із згаданих осіб зробив для України та українців. З деякими авторів довелося роками стрічатися або навіть співпрацювати. Ще задовго до розпаду СРСР познайомився відомим українським суспільствознавцем Іваном Лисяком-Рудницьким. То сталося 1989 року в Альбертському університеті Канади, де двома роками раніше було засновано Канадський інститут українських студій, в якому й працював професор. Він навіть їй подарував авторів свою збірку політичних, сказати б, есе з розглядуваної проблематики під назвою *Між історією і політикою*, опублікованою за п'ять років до нашого знайомства. Загалом у книзі зібрано 25 публікацій із різних українських діаспорних видань (див.: Іван Лисяк-Рудницький, *Між історією та політикою. Статті до історії та критики української суспільно-політичної думки*, Видавництво «Сучасність», 1993, 443 с.). Майже 20 років довелося авторів співпрацювати з професором Кентського

Що ж до Дмитра Антоновича, то автор мав честь упродовж 1978–2004 років співпрацювати з його сином Марком над дослідженням різних аспектів української проблематики. Марко співпрацював із часописом «Український історик», що виходив у США під редактуванням Л. Винара. Багато з Марком говорили про українців у міжвоєнній Чехо-Словаччині, де він проживав із батьками і там навчався. Він розповідав про намагання радянських спецслужб підпорядкувати російським інтересам діяльність української інтелігенції, котра там проживала, не оминав і проблеми внутрішньоукраїнської єдності⁵.

Фальсифікація походження російської державності

Після такого вибіркового, короткого екскурсу в історію дослідження питання нинішньої агресії Росії проти України повернемося до суті справи. Агресія проти українців та їхньої державності розпочалася, на думку автора, не пізніше середини XVII століття і включала всі сфери життя українського суспільства, чому на превеликий жаль, сприяла й поведінка тогочасної української еліти. А це, разом із діями російських правителів, призвело до зруйнування української державності та закабалення українців Московською державою на цілий ряд століть.

Якщо продовжити думку про викрадення Росією історії України, то за нинішніх умов питання набуває нового звучання, бо ворогуюча сторона намагається накинути світовій громадськості оновлену «аргументацію» своєї поведінки щодо сусідньої держави. З цього приводу в Росії навіть видали нові підручники історії

університету (США) Любомиром Винаром, який у свою чергу, успадкував архів колишнього працівника Інституту історії Всеукраїнської академії наук Олександра Мельника Оглоблина. Професор Любомир Винар закликав напрям наукових суспільствознавчих досліджень *Грушевськознавство*, що стосується етногенезу українців та їхньої державності (див.: його ж, *Бібліографічний покажчик (1948–2007)*, Львів–Острів Нью-Йорк–Париж 2007, 575 с. + іл.). Ще з одним представником діаспорної науки Яром Славутичем автор познайомився також у КІУСі Альбертського університету. Поет, прозаїк, загалом філолог, який пов'язував свою творчість із суспільними процесами в Україні та подіями навколо неї на міжнародній арені (див.: його ж, *Дослідження три статті. Розстріляна муза. Меч і перо. Українська література на заході*, Едмонтон 2006, 484 с.).

⁵ Архів родини Макарів.

из шкiл, де Київ уже не значиться як «матiь городов русских», зародження руської державності пов'язується з Новгородом, вітаними, парягами. Українцям старших поколінь добре пам'ятні цiя визначення моменту заснування Києва за матеріалами архолога Бориса Рибакіова, академіка АН СРСР, до речі, уродженця ітгопріципи. Завдання партійних властей зводилось до того, о Київ повинен мати не більше, ніж півтори тисячі років, хоч на-правді місто засноване щонайменше на тисячу років раніше, і не ітпними людьми, а місцевими жителями Подніпров'я⁶.

Протягом останнього часу російська пропаганда намагається вигнати захоплення Криму тим, що мовляв Микита Хрущов, ма-чи українське походження, передав півострів Україні, порушив-и тим самим його приналежність до Росії. Правнучка Хрущова, ітна Хрущова, яка працює у Колумбійському університеті США нументовано відкидає звинувачення на адресу свого пращура іттерв'ю для російської компанії Дождь⁷. Вона, м. ін., заявила, що іткитті Хрущову рекомендували поселити в Криму 10 тис. україн-ів після вивезення звідти татарів, але він того не зробив. Зрештою, ітспроможність звинувачень на адресу Хрущова підтверджують ітційні документи. Політбюро (тоді це була Президія) ЦК КПРС хвалило 25 січня 1954 року постанову *Про передачу Кримської об-асти зі складу РРФСР до складу УРСР*. Варто зазначити, що голо-ував на тому засіданні не Хрущов, який на той час уже працював Москві, а голова РМ СРСР Георгій Маленков, що було традицією онередніх років. Указ про передачу Криму Україні підписали го-она президії Верховної Ради СРСР Климент Ворошилов і секретар іткола Пегов⁸.

Отже, Крим передали не тому, що вчинив якесь свавілля рущов, а тому що півострів занепав економічно після видалення аттарів і, до речі, інших неросійських народів звідти. Росія не мог-а справитися з проблемою і передала на законних засадах Крим

Історія Русі, яку ми не знаємо. Коли насправді заснували Київ?, https://www.youtube.com/watch?v=S6P0g_UBeWw [доступ 21.12.2023].

«Никакого Крыма Хрущев Украине не давал»: Нина Хрущева – как биография деда повлияла на наследников, <https://www.youtube.com/watch?v=53JcT15V07I> [доступ 19.12.2023].

Передача Криму Україні: це був не Хрущов, <https://www.radiosvoboda.org/a/29056184.html> [доступ 20.12.2023].

Україні, а тепер, заднім числом, намагається якимось чином виправдатися, чому розпочала військову агресію проти України.

Переслідування української мови

В усі часи росіяни вважали за потрібне позбавити українців рідної мови, щоб таким чином забрати відчуття своєї етнічної окремішності від тих, кого стали називати *росіянами*. У науковому обігові це явище набуло назви *лінгвоцид*, що означає свідоме знищення мови як головної ознаки етносу. При цьому можна зіслатися на заборону, напр., каталонської мови в Іспанії франкістами і, безумовно, множинними заборонами української мови в Росії та СРСР. За даними, віднайденими автором, станом на 24 лютого 2022 року українська мова російськими властями заборонялася щонайменше 134 рази⁹. Але ж після вказаної дати РФ захопила і наразі утримує нові українські землі, вважаючи їх «своїми». На тимчасово окупованих територіях насильно вводять навчання російською мовою за російськими підручниками, а українські масово знищують¹⁰.

Початки лінгвоциду в Україні слід віднести ще до часів до підписання Переяславської угоди 1654 року. Зокрема відомо, що 1626 року київський митрополит Йосиф Кралівський склав акафіст до Святої Варвари українською мовою. Москва не заперечувала, але поставила вимогу перекласти його російською мовою. Заодно московський синод наказав київському митрополитові вилучити з усіх церков України книги старого українського друку та розповсюдити замість них московські видання. А вже наступного року указом царя Михайла було наказано українськомовні релігійні книги зібрати і спалити. На довершення, у 1693 році московський патріарх листом до Києво-Печерської лаври заборонив видавати українською мовою будь-які книги¹¹.

А далі за справу взявся вже Петро I, скоротивши кількість студентів Києво-Могилянської академії з 2 тис. осіб до 161, а кращим

⁹ 4 століття репресій. Як українську мову намагались вбити 134 рази, <https://vsviti.com.ua/society/70620> [доступ 9.11.2022].

¹⁰ Поточна інформація 2022–2023 років на каналах телебачення та мережі Інтернет.

¹¹ 4 століття репресій..., вказ. праця.

дуково просвітницьким силам звелін перефразитися з Києва до Москви. Він же у 1720 році заборонив книгодрукування українською мовою і наказав виключити українські тексти з церковних книг. Його настановники продовжили й далі нищення української мови. Зокрема Катерина II у 1763 році заборонила викладання українською мовою у Києво-Могилянській академії. Далі більше, 1775 року вона остаточно зруйнувала Запорізьку Січ¹².

Якщо ж питання заборони української мови розглядати на тлі проблеми викрадення історії України, то за твердженнями академіка Григорія Півторака «Правдива історія Московії» її шокувала, була кущою і дуже бідною. Особливо царицю вразило те, що мала держава Русь (Київська), слава якої протягом трьох століть грімала на весь світ, із князями якої вважали за честь породичатися з королі Франції, Угорщини, Швеції..., як з'ясувалося, до Московії ж мала жодного стосунку¹³.

Тому імператриця взялася за формування власної версії російської історії і створила під своїм керівництвом 4 грудня 1783 року комісію *для составления записок о древней истории, преимущественно российской*. Комісія протягом дев'яти років своєї діяльності сконструювала каркас історії Російської імперії, приліпивши її походження до Київської Русі. Всупереч історичній дійсності, комісія утверджувала право росіян на політичну та культурну спадщину Київської держави, а все її населення оголосила «єдиним народом». Катерина II – «велика історикиня» – ретельно вичитувала матеріали комісії і особисто уклала родовід київських і московських князів. Тоді ж за її вказівкою зривали всі стародавні архіви – одні виправляли, інші переписували, а ще інші – найбільш небезпечні для імперії – знищили. Новоспечену версію російської історії опублікували 1792 року¹⁴.

Вона стала еталоном для російських істориків XIX століття і лягла в основу 12-томної *Истории государства российского* Миколи Карамзіна, а також 29-томної *Истории России с древнейших времен* Сергія Соловйова. Видатний український історик Михайло

Там само.

Як Московія стала Росією? До 300-ліття «викрадення» назви українського народу, <https://www.radiosvoboda.org/ukrayina-rus-i-moskoviya/31521000.html> [доступ 23.12.2023].

Там само.

Грушевський блискуче сформулював цю ганебну фальсифікацію, науково доведено, що творцем тисячолітньої княжої держави Русі був український етнос і що твердження про «общерусскую» історію та «колиску трьох братніх народів» – це повна фікція¹⁵.

Намагання усунути українську мову навіть із повсякденного життя українців російська влада на підпорядкованих собі українських землях ніколи не припиняла. В часи СРСР, де імітувалося *щасливе життя* України у «сузір'ї республік-сестер» і засуджувалася політика царської Росії, яка за словами Леніна була «тюрмою народів», у шкільних програмах з історії говорилося про те, що Емським указом царя Олександра II і наказом міністра внутрішніх справ Петра Валуєва заборонялася українська мова. Що ж принесла українцям *мудра ленінська національна політика*? Спочатку *українізацію*, а потім масове знищення її носіїв, а перед тим – страхотливим *Голодомором*, під час якого загинули мільйони селян, носіїв української мови¹⁶.

По Другій світовій війні наступ на українську мову посилювався. У великих містах України переважали школи з російською мовою навчання, а також здійснювалися заходи по «зближенню» української мови з російською шляхом засмічення першої *руськими*. Авторів доводиться вже понад пів століття працювати у Чернівецькому університеті. Йому добре відомо, що навіть у місті на заході України діяло лише декілька українськомовних шкіл, і то на околицях міста. Ситуація почала змінюватися після розпаду СРСР, і то дуже повільно на сході і навіть у центрі України¹⁷.

Використання релігії як засобу знищення українськості

Тісно з намаганням росіян викоринити українську мову і змусити українців таким чином позбутися національної ідентичності пов'язане релігійне питання. Росія, особливо після розпаду СРСР,

¹⁵ Там само.

¹⁶ Олена Ковальчук, Тамара Марусик, *Голодомор 1932–1933 рр. в УСРР і українські дії спора Північної Америки*, Чернівці 2011, 222 с.; «Російська спроба зламати хребет української нації»: доктор історичних наук з Донеччини про Голодомор, <https://v-variant.com.ua/article/holodomor-na-skhodi-antyfeyk/> [доступ 27.11.2023].

¹⁷ Архів родини Макарів.

підчайдушно намагається підтримати т. зв. *Українську православну церкву (Московського патріархату)* як ідеологічну надбудову того явища, яке з ініціативи його патхениників іменується *руським миром*. Однак справу варто розглянути в історичній ретроспективі, щоб усвідомити, що вона має давнє коріння і служить усе тій же меті – пануванню над Україною та її етносом. Мова і релігійне життя українського народу – це ті чинники, які не дають Росії розв'язати *українське питання* на свій кшталт. Спроби прибрати українське православ'я, на думку автора, часово розпочалися не пізніше XV століття, коли РПЦ де-факто проголосила свою автокефалію, призначивши єпископа Іону митрополитом *київським і всієї Русі*, з постійним перебуванням у Москві замість Києва, але без схвалення Константинопольського патріарха Григорія III.

Розхвалювання, особливо в радянський період панування Росії над Україною, Переяславської угоди спричинилося до намагань московських властей і керівництва Московського патріархату повністю підпорядкувати собі Київську митрополію, що підсилювалося неканонічним приєднанням її до Московського патріархату. При цьому слід пам'ятати про «реформи» Петра I та його наступників. Подальша церковна політика російського царизму, аж до його падіння, спрямовувалась виключно на русифікацію та денаціоналізацію українського церковного життя. З початком XIX століття усі київські митрополити були етнічними росіянами, що гарантувало російському урядові їхню проімперську позицію у церковних справах, унеможливлювало вживання української мови (українського прочитання слов'янської мови) у богослужінні, сприяло політиці русифікації. Духовну освіту в українських землях імперія будувала наступним чином. Перш за все ліквідували Києво-Могилянську академію. А замість неї протягом 1817–1920 років діяла Київська духовна семінарія, а крім неї ще й працювала впродовж 1819–1920 років Київська духовна академія. Обидві, щоправда ліквідовані більшовиками, що прийшли до влади. Внаслідок Першої світової війни відбулися суспільні зміни на теренах колишньої імперії Романових. Українці взялися за відновлення свого національно-релігійного життя, тобто розпочався рух за автокефалію Української

православної церкви"¹⁸. У листопаді 1917 року виникла Тимчасова Всеукраїнська православна церковна рада. У жовтні 1921 року відбувся I Всеукраїнський собор Української автокефальної церкви. Її митрополитом обрано Василя Липківського, якого на вимогу НКВС УСРР 1927 року усунуто від керівництва УАПЦ, яка зрештою у січні 1930 року «самоліквідувалася». Ліквідація церковного життя в Україні відбулася напередодні Другої світової війни, внаслідок репресій проти релігійних установ і страти їхніх керівників¹⁹.

У 1943 році, з особистої ініціативи Сталіна в умовах війни знято гоніння на релігію і відновлено діяльність Патріархату. А по закінченні війни відбулося становлення Українського екзархату Московського патріархату. Проте вже ні про яку автокефалію не йшлося. Більш того, внаслідок фіктивного Святопоретського собору 1946 року зліквідовано УГКЦ і прилучено її вірних до Московського патріархату. Відродження УАПЦ в особі Київського патріархату сталося лише під час розпаду СРСР. Проте залишилася т. зв. Українська православна церква (Московського патріархату), яка на думку верховодів Кремля має бути російською структурою ідеологічного впливу в Україні²⁰. Переростання української автокефалії в Православну церкву України з підтвердженням її канонічності Томосом Вселенського патріарха Варфоломія стало актом релігійного унезалежнення українців від російського зверхництва. Проте, як показує життя, процес ще далекий від завершення. Та нинішня повномасштабна війна Росії проти України остаточно розвіяла міф про «братерство і єдність» українців з росіянами.

Русский мир – ідеологія підпорядкування непокірливих

Російська влада, якою б вона не була в різні часи, неухильно дотримувалась принципу, що її могутність і велич базуються на захопленні нових територій, поневоленні сусідніх народів. Сказане безпосередньо стосується України. Повищі роздуми про украдення історії України та її спадщини, заборону української

¹⁸ *Православна Церква України: шлях крізь віки*, <https://www.pomisna.info/uk/tserkva-istoriya/> [доступ 25.12.2023].

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само.

они, настільки жке наві'язування російського православ'я сучас і правителі РФ намагаються прикрити парасолою пібито такого їбі культурно просвітницького явища – *русский мир*. Під такою азіною 2007 року указом Путіна створено організацію для попу- яризації російської мови і культури в світі. З'явилась ніби нова /манітарна місія, хоча в ній нічого нового немає. А в умовах після квалу СРСР насправді доктрина є платформою для ідеологічно- рванню – відновлення Росії в межах колишньої «імперії зла» і повернення до сфери російського панування не лише колишніх адянських республік, а й держав колишньої т. зв. *соціалістичної підружності*²¹.

Загалом вважається, що *русский мир* є концепцією, базованою а трьох опорах: а) православ'ї (у російському його розумінні); б) російській культурі і мові; в) погано замаскованому абсолю- намі, що підноситься громадській думці як спільна історична ам'ятя і спільне бачення майбутнього²². У випадку з українцями, в їм намагаються накинути ці «переконання» силоміць, про що ереконливо засвідчують дії тих, хто прийшов «визволяти» укра- нців від їхньої власної державності.

Положення доктрини *русского мира* широко поширюються російському суспільстві, а також використовуються у пропаган- истських цілях поза межами РФ. Поширення ідей та діяльність *русского мира* в Україні покликане підготувати масову свідомість а розробленими в РФ зразками і виправдовувати безпрецедент- у агресію проти української державності. Поширення ідей та діяльності *русского мира* в Україні здійснюється за участі ЗМІ, пеціальних структур, створених державними органами РФ, гро- адських організаціях «співвітчизників», проросійських полі- нічних партій, агентів російського впливу в органах української ержавної влади. Але передусім провідна роль у цих процесах від- одиться УПЦ (МП)²³. За великим рахунком збройна агресія Росії

Юрій Макар, *Сто років тому і тепер: намагання РФ утримати Україну в сфері сво- го геополітичних інтересів* [y:] *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*, t. III, red. Roman Drozd, Bohdan Halczak, Słupsk- łarszawa 2022, s. 397–399.

Там само, с. 397.

Поширення ідей «*русского мира*» в Україні, https://vue.gov.ua/Русский_мир [доступ 0.12.2023].

стала силовим формою реалізації проєкту *руського миру* на територіях України, головна мета якого полягає у знищенні державного і національного самовизначення українців.

Ідеологія *руського миру* оправдовує заборону на тимчасово окупованих теренах вивчення української мови, вилучення навчальних матеріалів, скасування українських освітніх програм, знищення підручників з української мови, історії України, української літератури, заміну українських учителів російськими тощо²⁴. У російській моделі реальності Україна подається як «штучно створена псевдодержава», «тимчасово відірвана частина російської території, історія якої – спільна з російською, а її населення є частиною російського народу», що мріє про «звільнення від влади нацистів і бандерівців» та возз'єднання з росіянами. За таким, з дозволу сказати постулатом, українська державність має поступитися місцем об'єднанню різних частин «Великої Русі»²⁵. Додамо від себе, за потреби – військовою силою. Останній «аргумент» РФ використовує ось уже ціле десятиріччя.

Пошуки винуватця розпаду імперії зла

Протягом останніх 10-ти років пропагандистські зусилля РФ, під безпосереднім проводом Путіна, спрямовані на те, що хтось розвалив могутню світову державу, міжнародна політика якої несе *щастя усьому людству*. Але при цьому, що не важко зауважити, піддається критиці позиція засновника тієї держави Леніна, який буцімто зруйнував єдність своєю національною політикою. Натомість усіляко підноситься ім'я Сталіна, його наступника, якому приписується роль захисника «непорукності», тепер уже не радянської, а російської державності. Нинішні російські верховоди твердять не про *союз республік-сестер*, а про *єдину неподільну Росію*, утіленням якої був усе той же Радянський Союз, а ніяка федерація незалежних держав в його особі. Відповідно триває пошук винуватців його зруйнування – від місцевих націоналістів, навіть особисто першого й останнього президента СРСР Михайла Горбачова, який нібито підтримував націоналістів, натякаючи на

²⁴ Там само.

²⁵ Там само.

сранців. Щоправда, останній ще за кілька років до своєї смерті інumentовано підкинув звинувачення на свою адресу, ствердивши, що якби не російський центр, то ніякі націоналісти в республіках того зробити не змогли б²⁶. Думається, тим він хотів дати незмітти, що винні у розвалі російської політики на чолі з Борисом лядишим.

Проте і Горбачов лукавив, своєю перебудовою він намагався рятувати Росію (в образі СРСР) від розпаду. Однак ні він, ні ті, хто ого звинувачували не могли (або не хотіли) збагнути, що часи колоніальних імперій минули. Про це ще в останній чверті минулого століття писав англійський історик Пол Кеннеді²⁷. Зрештою, про це дещо вище вже згадано. Розпад як СРСР, так і інших колоніальних імперій був зумовлений поступом світового цивілізаційного процесу. Захід це усвідомив, на думку автора, по Другій світовій війні. Тодішні радянські лідери не засвоїли ленінського вчення, що Росія як держава розвивалася *інтенсивно*, а не *екстенсивно*. Під ним *вождь світового пролетаріату* мав на увазі, що вона не розвивала власних виробничих можливостей, а формувалась шляхом *територіальних надбань*, підкорюючи все нові і нові народи²⁸.

Розпад Союзу і виникнення незалежних держав російський політиком сприймав як тимчасове явище – такий собі *парад сиренітетів*. Особливо це стосувалося українців, яких намагалися переконати, що вони за кілька років «приповзуть на колінах» проситимуть прийняти їх назад до могутньої світової потуги. Час пливав... Але приповзання не сталося. У ряді колишніх союзних республік відхід від *радянської федерації*, навіть ще до її остаточного розпаду, намагалися стримати насильно (Вільнюс, Тбілісі тощо). Можна було очікувати, що намагання повернути Україну до складу *єдиної і неподільної Росії* розпочнуться ще у першій половині дев'яностих років наприкінці минулого століття. З цією метою РФ полікала *делімітацію* і *демаркацію* кордонів. Проте фактично

²⁶ «СРСР неможливо уявити без України». Як Михайло Горбачов до останнього чинив опір українській незалежності, <https://forbes.ua/inside/srsr-nemozhливо-uyaviti-bez-ukraini-uk-mikhailo-gorbachov-do-ostannogo-chiniv-opir-ukrainskiy-nezalezhnosti-31082022-8041> [доступ 4.09.2022].

²⁷ Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Changes and Military Conflict from 1500 to 2000*, Random House 1987.

²⁸ Там само.

першу спробу повернути собі втрачене здійснила щойно 2003 року атакою на острів Тузла, про що докладно розповів другий президент України Леонід Кучма”.

А далі відбулися відомі події – Помаранчева революція, президентські вибори 2010 року, Революція Гідності, захоплення Криму Росією, її вторгнення в межі материкової України, поява псевдореспублік Д/ЛНР і нарешті безпосереднє повномасштабне вторгнення військ РФ під приводом захисту щойно визнаних псевдореспублік від загрози знищення їх жителів із боку української влади. Про це багато сказано і написано протягом останніх 20-ти років.

Насправді ж РФ не розходитьсь про Донецький край. Вона хоче наново підкорити всю Україну або щонайменше якусь її стратегічну для себе частину. Відверто кажучи, Росія з метою втілення в життя своїх загарбницьких планів широко використовує не лише військову силу, але й згадані вище проросійські сили в українському політикумі, УПЦ МП. Все це об’єднується під егідою *руського мира*.

Висновок

А у підсумку дещо про дії РФ, спрямовані на повторне закабалення України та її аргументацію вже у першій чверті нинішнього століття. Путін та його оточення не видумали нічого іншого, ніж продовжувати справу закабалення України, розпочату більшовиками після захоплення влади в Росії, хоч тепер уже не під гаслом об’єднання «вільних народів». На прикладі з Україною то виглядає наступним чином. Тоді з’явилася фіктивна Донецько-Криворізька республіка, тепер – відразу після захоплення Криму – аж дві. Тоді військовою операцією по захопленню українських земель керував Володимир Антонов-Овсієнко, разом із Михайлом Муравйоним. Усе відбулося після згаданого *Маніфесту до українського народу*. Спочатку захопили Харків, що безуспішно намагаються зробити вже понад два роки. За Харковом відбулося захоплення інших міст, а також марш на Київ³⁰.

²⁹ Конфлікт щодо острова Тузла, https://uk.wikipedia.org/wiki/Конфлікт_щодо_острова_Тузла [доступ 4.09.2022].

³⁰ Юрій Макар, *Сто років тому і тепер...*, вказ. праця, с. 379–407.

Доречно тут задати, що після захоплення росіянами Полтави Мураїнов доносить своєму зверхникові, що повинне зруйнує «до останнього будинку все місто», аніж його залишить. А далі похвалився в доповідні «вирізати всіх захисників» місцевої буржуазії. Полтавська рада робітничих і солдатських депутатів, м. ін., протила Мураїнова залишити місто, мотивуючи це своїм нейтралітетом у конфлікті більшовиків з УЦР. Але той відповів, що прийшов «відновити поправу владу на Україні і зокрема в Полтаві», додавши, що не залишить місто, доки у місті не буде визнана діяльність *Харківської ради*, тобто накинutoї українцям влади – російської, більшовицької – під виглядом української³¹. Захоплення Києва та ренгги земель України, на що росіянам дозволила українська дійсність і міжнародна ситуація, розпочали новий період багатовічної трагедії українського народу.

Немає потреби у контексті наших роздумів нагадувати про події між двома світовими війнами у тоді підрадянській Україні, ані навіть до часу розпаду Радянського Союзу. Звернемо увагу лише на те, що Росія вицікувала слушного моменту, щоб заходитися силоміць «переконувати» українців повернутися до складу РФ, уже очевидно не на правах федерації, а як «споконвічно російської території». Військові дії РФ на території суверенної України впродовж останніх двох років під вивіскою СВО, якби її ініціатори не намагалися опрацювати їхню справжню мету, є свідченням того, що війна ведеться за знищення української державності, зрештою й українців як відмінного від росіян етносу. З цього приводу тепер уже не бракує підтверджень геноцидного характеру російської агресії проти України. Здійснюються спроби пояснення, чому саме так веде себе Росія. Автор, напр., натрапив у інтернет-мережі на твердження з цього приводу української блогерки Ольги Ковтун, котра у квітні 2022 року на прикладі того, що зробили окупанти з містечком Буча під Києвом за час свого там перебування. Побачене нею вона підвела під поняття *ресентимент*, віднайдене в книзі Фрідріха Ніцше *До генеалогії моралі*, що побачила світ у 1887 році. Отже, *ресентимент* означає почуття ворожості до того, кого певний суб'єкт вважає причиною своїх невдач. Під тим суб'єктом блогерка має на увазі опосередкованого росіянина, який керується почуттями

³¹ Там само, с. 392.

засадничий та, підсунувачи власну несповищеність, панмисне створює собі образ *ворога*, цінності якого категорично заперечує і намагається їх знищити³².

Власне такий образ українця – ворога росіяні – витворив російський політикум у власному суспільстві, разом із чим час від часу мовить про *єдність обох народів*, що нічого спільного немає з реальними повсякдення. Набуло поширення твердження про те, що Росія захищається від агресії НАТО і США. Проте, чому цей «захист» має відбуватися на теренах сусідньої держави, а не своєї власної, очевидно ніхто і ніколи не дочекається відповіді.

І на саме закінчення – ніхто, крім українців не створить їм міцної суверенної держави. Союзники можуть лише допомогти, тобто сприяти у тому процесі. Об'єктивно процес розпаду останньої колоніальної імперії триває. Проте українцям сподіватися лише на це не варто, а самим розбудовувати і зміцнювати свою державність за підтримкою союзників.

Бібліографія

Документи

Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах, т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р., Наукова думка, Київ 1996, с. 512–514.

Інтернет-джерела

Історія Русі, яку ми не знаємо. Коли насправді заснували Київ?, https://www.youtube.com/watch?v=S6P0g_UBeWw [доступ 21.12.2023].

Ковтун О., Російський ресентимент, або чому Росія вбиває українців, <https://nv.ua/ukr/opinion/viyna-rosiji-za-shcho-rosiyani-nenavidyat-ukrajinciv-genocid-novini-ukrajini-50232868.html> [доступ 15.04.2022].

Конфлікт щодо острова Тузла, https://uk.wikipedia.org/wiki/Конфлікт_щодо_острова_Тузла [доступ 4.09.2022].

«Никакого Крыма Хрущев Украине не давал»: Нина Хрущева – как биография деда повлияла на наследников, <https://www.youtube.com/watch?v=53jCTI5V07I> [доступ 19.12.2023].

Передача Криму Україні: це був . е Хрущов, <https://www.radiosvoboda.org/a/29056184.html> [доступ 20.12.2023].

³² Ольга Ковтун, Російський ресентимент, або чому Росія вбиває українців, <https://nv.ua/ukr/opinion/viyna-rosiji-za-shcho-rosiyani-nenavidyat-ukrajinciv-genocid-novini-ukrajini-50232868.html> [доступ 15.04.2022].

Історична інформація 2022-2023 років на каналах телебачення та мережі Інтернет.

Іншірпентні ідеї «руського мира» в Україні, <https://vnc.gov.ua/Русский мир> [доступ 30.12.2023].

Православна Церква України: шлях крізь віки, <https://www.pomisna.info/uk/cerkva/istoriya/> [доступ 25.12.2023].

Російська спроба зламати хребет української нації»: доктор історичних наук з Донецчини про Голодомор, <https://v-variant.com.ua/article/holodomor-na-skhodі-antyfeyk/> [доступ 27.11.2023].

СРСР неможливо уявити без України». Як Михайло Горбачов до останнього чинив опір українській незалежності, <https://forbes.ua/inside/srsr-nemozhlivo-uyaviti-bez-ukraini-yak-mikhaylo-gorbachov-do-ostannogo-chiniv-opir-ukrainskiy-nezalezhnosti-31082022-8041> [доступ 4.09.2022].

І століття репресій. Як українську мову намагались вбити 134 рази, <https://vsviti.com.ua/society/70620> [доступ 9.11.2022].

Питання к портрету путиниста. Продолжение темы в постах Фейсбука, <https://enovosty.com/politika/full/1104-shtrixi-k-portretu-putinskogo-orka-prodolzhenie-temy-v-postax-fejsbuka> [доступ 16.04.2022].

Як Московія стала Росією? До 300-ліття «викрадення» назви українського народу, <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-rus-i-moskoviya/31521000.html> [доступ 23.12.2023].

Дослідження

Архів родини Макарів.

Вінгар Л., *Бібліографічний показник (1948–2007)*, [б. в.], Львів–Острог–Нью-Йорк Париз 2007, 575 с.

Лисенк Рудницький І., *Між історією та політикою. Статті до історії та критики української суспільно-політичної думки*, Видавництво «Сучасність», 1973, 443 с.

Ленин В.И., *Полное собрание сочинений*, т. 35, Издательство Политической литературы, Москва 1969, с. 143–145.

Ковальчук О.О., Марусик Т.В., *Голодомор 1932–1933 рр. в УСРР і українська діаспора Північної Америки*, Наші книги, Чернівці 2011, 222 с.

Макар Ю., *Сто років тому і тепер: намагання РФ утримати Україну в сфері своїх геополітичних інтересів [у:] Українці у їх sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*, т. III, red. R. Drozd, B. Halczak, Akademia Pomorska w Słupsku, Ukraińskie Towarzystwo Historyczne, Słupsk–Warszawa 2022, s. 397–399.

Славутич Я., *Дослідження та статті. Розстріляна муза. Меч і перо. Українська література на заході*, Славута, Едмонтон 2006, 484 с.

Kennedy P., *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Changes and Military Conflict from 1500 to 2000*, Random House, 1987, 677 p.

До питання про біженців з України внаслідок повномасштабної агресії РФ

Vitaliy Makar

To the question about refugees from Ukraine as a result of full-scale aggression of the RF

Summary

This article is devoted to the problems of refugees from Ukraine as a result of the full-scale aggression of the Russian Federation. It is noted that the aggression caused the greatest wave since the Second World War of refugees from the territory of Ukraine. The article contains statistics on refugees, defines international legal principles that regulate the meaning and differences of the concepts of «refugee» and «temporary protection». Quantitative indicators and countries that hosted Ukrainian displaced persons both after the Second World War and at present have been characterized. Through various sociological and other reports, first of all the data of the UN Refugee Agency, quantitative and qualitative parameters of the modern wave of refugees from Ukraine have been determined, and their impact on the current demographic situation in Ukraine has been determined.

Keywords: aggression, refugees, displaced persons, European countries, Ukraine, USA, Canada, demography, temporary protection.

Вступні зауваги

Ведучи мову про європейський континент, російське повно масштабне вторгнення в Україну у лютому 2022 року викликало найбільшу хвилю біженців із часів Другої світової війни. Згідно з даними Управління верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ), з країни виїхало понад 6,3 млн осіб¹, а також близько 5 млн осіб² – внутрішньо переміщені особи (кількість ВПО подана згідно з даними Міжнародної організації з міграції, котра провела

¹ УВКБ ООН оновлює дані про біженців з України, які відображають останні переміщення, <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> [доступ 5.09.2023].

² Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення, https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R9_IDP_FINAL_UKR%20version%20%281%29.pdf [доступ 10.08.2023].

експрес оцінювання створено потік ів внутрішнього переміщення населення, проведеного у вересні 2022 року). Задля коректності зауважимо, що статистика УВКБ складається з даних, які подаються державними інституціями країни. У статистичних цілях УВКБ ООН використовує термін «біженці», що торкається усіх осіб, які виїхали з України через воєнну агресію. Подекуди дані можуть різнитися щодо кількості біженців. У такому випадку досить складно встановити точну кількість людей, які виїхали за кордон після початку повномасштабного вторгнення Росії. Окрім всього, значна частина з них опинилася у країні-нападниці – Росії. Згідно з даними УВКБ ООН, туди після російського нападу могло переміститися бл. 2 млн осіб³. Передусім, очевидно, йдеться про жителів окупованих регіонів на сході та півдні України. Для них це почасти був єдиний відносно безпечний і доступний шлях утечі з охоплених бойовими діями регіонів.

Крім того, Росію звинувачують у примусовій депортації дітей з окупованих територій. За даними Національного інформаційного бюро при Міністерстві з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, незаконно депортованими вважаються майже 20 тис. українських дітей⁴. Питання депортації дітей є також предметом розслідувань Міжнародного кримінального суду.

Міжнародно-правове регулювання

У даному контексті, доречно окреслити значення та відмінності понять «біженець» та «тимчасовий захист». Згідно з Конвенцією про статус біженців 1951 року, біженець – це особа, яка внаслідок обґрунтованих побоювань стала жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни, або не бажає

³ УВКБ ООН оновлює дані про біженців з України..., вказ. праця.

⁴ Депортація дітей до росії: Мінреінтеграції підтверджує майже 20 тисяч випадків, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3688754-deportacia-ditej-do-rosii-minreintegracii-pidtvrdzue-majze-20-tisac-vipadkiv.html> [доступ 10.08.2023].

користуватися цим захистом унаслідок таких побоювань⁵. Термін «біженець» застосовується також до будь-якої особи, яка внаслідок зовнішньої агресії, окупації, іноземного панування або подій, що серйозно порушують громадський порядок на частині території країни або в усій країні її походження чи громадянської приналежності, змушена покинути місце свого звичайного проживання і шукати притулок в іншому місці за межами країни свого походження чи громадянської належності. Принагідно зауважимо, що Україна приєдналася до Конвенції про статус біженців і Протоколу щодо статусу біженців у 2002 році. Попередньо, у 1996 році укладено Угоду між Урядом України та УВКБ ООН, якою визначалися умови співпраці, а також передбачалося відкриття представництва в Україні з метою надання міжнародного захисту й гуманітарної допомоги біженцям та іншим особам, які належать до його компетенції⁶.

Основні положення стосовно біженців, визначені в рамках ООН, знайшли своє відображення і в регіональних міжнародних угодах, зокрема правовою основою регламентації статусу біженців у діяльності Ради Європи є: Європейська конвенція про захист прав та основоположних свобод 1950 року, Європейська конвенція про екстрадицію 1957 року, Європейська угода про відміну в'язи для біженців 1959 року, Європейська соціальна хартія 1961 року, Європейська угода про передачу відповідальності щодо біженців 1980 року, Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987 року, Європейська соціальна хартія 1996 року тощо.

Українці, які змушені тікати від війни за кордон, мають розуміти різницю між статусами «біженець» і «тимчасовий захист» та те, хто саме їх може отримати. Головна різниця полягає у тому, що статус біженця – це індивідуальне, гарантоване міжнародними конвенціями право. Статус біженця гарантує право безстрокового

⁵ Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний вплири. Енциклопедія, за ред. Юрія Римаренка, Київ 1998, с. 23.

⁶ Тетяна Сироїд, Міжнародно-правове підґрунтя регулювання статусу біженців і тимчасових переселенців: реалії та перспективи, «Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна» 2017, вип. 24, с. 154.

проживання на території відповідної держави, а термін, на який надається посвідчення біженця, відрізняється залежно від країни.

Найоміст, право на тимчасовий захист є колективним та не передбачає звернення з індивідуальними заявами та проходження адміністративної процедури її розгляду. Регулюють ці поняття різні міжнародні документи. Відповідним документом, що регулює питання надання тимчасового захисту виступає Директива пропейського Союзу 2001/55/ЄС про тимчасовий захист, яка ухвалена в ЄС ще 20 липня 2001 року⁷. Проте вперше її активовано рішенням Ради ЄС 2022/382 від 4 березня 2022 року після встановлення масового напливу переміщених осіб з України⁸.

Тимчасовий захист отримують при перетині кордону держави члена ЄС. Державні органи відповідної країни повинні повідомити особі про її право на отримання тимчасового захисту, процес набуття якого досить швидкий і максимально спрощений. У межах тимчасового захисту особа отримує: право на проживання в державі, в якій вона звернулася за тимчасовим захистом; доступ до праці, який можна отримати одразу з моменту звернення за отриманням захисту; доступ до житла; медичну допомогу; соціальну допомогу; доступ до освіти дітям і підліткам. Щодо статусу біженця, то тут кожна держава самостійно встановлює на законодавчому рівні адміністративну процедуру його отримання та систему органів, відповідальних за рішення про надання цього статусу. У межах статусу біженця особа отримує: житло (як правило, це спальне місце в центрі для біженців); безкоштовне харчування; медичну допомогу; безкоштовний проїзд у громадському транспорті.

Згідно з імплементаційним рішенням Ради ЄС, про яке зазначалося вище і про що зазначено у п. 21 даного документу, термін тимчасового захисту становить один рік (відповідно до 4 березня 2023 року) і двічі може автоматично продовжуватися на шість місяців, якщо не зникнуть причини надання такого захисту, але максимум до одного року (до 4 березня 2024 року)⁹. Окрім цього,

⁷ Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року, <https://ips.ligazakon.net/document/11001293?an=2> [доступ 11.08.2023].

⁸ Імплементаційне рішення Ради (ЄС) 2022/382, https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Implement_rish_Ukraine.pdf [доступ 5.09.2023]

⁹ Там само.

у вказаному пункті Рішення Ради ЄС зазначено наступне: «...комісія може запропонувати Раді продовжити строк тимчасового захисту на період не більше 1 року». Керуючись даним положенням, Рада Європейського Союзу продовжила термін дії механізму тимчасового захисту для українців, які рятуються від війни, до березня 2025 року. Відповідне рішення схвалено під час засідання у Брюсселі 28 вересня 2023 року,

забезпечуючи впевненість щодо понад 4 мільйонів українських біженців, які наразі проживають у ЄС, Рада погодилася продовжити тимчасовий захист для людей, що рятуються від агресивної війни Росії проти України, з 4 березня 2024 року до 4 березня 2025 року¹⁰.

У даному випадку варто відзначити значимість глобальних форумів із проблем біженства, що проводяться за підтримки та під егідою УВКБ ООН. Безперечно, вони не мають статусу міжнародно-правових актів, але до питань, які там обговорюються прислуховуються держави та міжнародні організації з метою внесення корективів у свою діяльність стосовно глобальної проблеми біженства. Останній такий форум відбувся 2023 року в Женеві (Швейцарія), де його відвідало понад 4,2 тис. учасників зі 168 м країн, у тому числі понад 300 делегатів-біженців. Також 10 тис. осіб сліdkували за подіями на форумі через мережу в Інтернеті¹¹. Згідно з повідомленням Філіппо Гранді, Верховного комісара УВКБ, наприкінці 2022 року в результаті переслідувань, конфліктів, насильства, порушення прав людини або подій, що серйозно порушують громадський порядок, у світі нараховувалося 108,4 млн насильно переміщених осіб¹², з яких: 35,3 млн – біженці згідно з мандатом УВКБ; 62,5 млн – внутрішньо переміщені особи; 5,4 млн – шукачі притулку; 5,2 млн – особи, що потребують притулку. Цікавим, але й водночас трагічним виглядає і те, що з тих 35-ти млн осіб, котрі є біженцями згідно з УВКБ ООН, 52% з них походять із трьох країн.

¹⁰ Рада ЄС продовжила до 2025 року тимчасовий захист для українських біженців, <https://suspilne.media/582715-rada-es-prodovzila-do-2025-roku-timcasovij-zahist-dla-ukraïnskikh-bizenciv/> [доступ 3.10.2023].

¹¹ *About the Global Refugee Forum*, <https://www.unhcr.org/global-refugee-forum-2023/> [доступ 26.12.2023].

¹² *Trends at a Glance*, <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2022/> [доступ 7.09.2023].

відповідно: Сирійська Аравійська Республіка – 6,5 млн осіб; Україна – 5,7 млн осіб; Афганістан – 5,7 млн осіб¹³.

Біженці та переміщені особи українського походження після Другої світової війни

Попередньо ми зауважили, що теперішня повномасштабна пресія РФ викликала значну хвилю біженців з України. В даному контексті доречним виглядає подати інформацію щодо біженців та переміщених осіб унаслідок Другої світової війни. Цілком зрозуміло, що умови та реалії тих років відрізняються від теперішніх, але мова йде про значну кількість населення. Більше того, США, Канада та інші заокеанські країни як тоді, так і тепер приймають українських біженців. Більшість їх походила з Західної України, але було чимало серед них і вихідців з інших регіонів країни. Після війни особи українського походження опинилися в зонах окупації західних союзників і були розміщені в таборах для переміщених осіб на території Німеччини та Австрії. Частина з них була репатрійованою у перші ж місяці після закінчення війни до СРСР. У той же час бл. 250 тис. українських біженців відмовилися від повернення до колишнього Радянського Союзу¹⁴. Цій переселенській ініціативі були притаманні суто політичні мотиви, чим вона й відрізнялася від попередніх емігрантських потоків.

Загалом, статистичні дані дещо різняться. Це було пов'язано із великою кількістю біженців та переміщених осіб на теренах європейського континенту внаслідок Другої світової війни. Згідно з даними, які наводять канадські науковці, у 1947 році в західних окупаційних зонах Німеччини знаходилася наступна кількість українців: в англійській – 54 580 осіб, в американській – 104 024 особи, у французькій – 19 026 осіб; у всіх трьох західних окупаційних зонах Австрії – 21 893 особи та у великому таборі під Ріміні, що в Італії – 11 тис. осіб. Уважалося також, що при бл. 100 тис. українців перебували на тих же територіях серед населення або ж

¹³ Там само.

¹⁴ Lubomyr Luciuk, *Unintended Consequences in Refugee Resettlement: Post-War Ukrainian Refugee Immigration to Canada*, «International Migration Review» 1986, vol. 20, p. 469.

переховувалися в лісах¹⁵. Окрім того, на той час за підрахунками Управління ООН з питань допомоги та реабілітації, яке створено у 1944 році, та пізніше було трансформоване в УВКБ ООН, тим часово переміщених осіб українського походження на території Західної Європи нараховувалося бл. 2,5–3 млн, з яких 250 тис. відповідало критеріям біженців та переміщених осіб, що перебували на території Австрії, Німеччини та Італії¹⁶. У даному випадку, потрібно зауважити, що вагомий відсоток біженців та переміщених осіб був насильно репатрійований до колишнього СРСР.

Найчисельнішою групою серед українців були колишні військовополонені, на яких у разі повернення додому чекало покарання за перебування у полоні. Вони мало вірили оголошеній амністії та агітації радянських представників у таборах для переміщених осіб. Факти засвідчували, що незалежно від обставин полонення практично кожному загрожували репресії. Частина переміщених осіб складали українці, котрі під час війни були примусово вивезені до Німеччини для виконання різного роду робіт. Однак і вони не мали бажання повертатися на батьківщину. Достатній відсоток серед біженців становили особи, котрі добровільно виїхали до Європи і були незгодні з політикою радянської держави, а також учасники незалежницьких військових формувань, головним чином УПА, які спочатку боролися проти радянської влади, а згодом і проти німців. До речі, у травні 1946 року Управління ООН з питань допомоги та реабілітації провело опитування, якщо можна це назвати таким у тодішніх умовах, стосовно бажання чи небажання повертатися біженцям та переміщеним особам у місця свого проживання напередодні Другої світової війни. Якщо біженці західноєвропейських держав більшою мірою зазначали відмову, посиляючись на персональні та економічні чинники, то представники східноєвропейських країн аргументували відмову на репатріацію суто політичними мотивами¹⁷.

¹⁵ Vladimir Kaye, Frances Swyriuk, *Settlement and Colonization* [in: *A Heritage in Transition Essays in the History of Ukrainians in Canada*, Toronto 1982, p. 52–53.

¹⁶ *The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II*, eds. Wacław Bud Isajiw, Yuri Boshyk, Roman Senkus, Edmonton 1992, p. 21–37.

¹⁷ *Ukraine during World War II. History and its Aftermath*, ed. Yuri Boshyk, Edmonton 1986, p. 209.

Першою країною, яка в травні 1947 року відкрила свої кордони для масового переселення переміщених осіб, була Велика Британія. Хоча й до того часу окремі особи виїздили шляхом індивідуального переселення до рідних у Канаді, Сполучених Штатах Америки чи Аргентині. Але їхній відсоток був незначним, щоб стати помітним у загальній переселенській акції. Англійська ініціатива та сприятливі поселенські умови якраз надійшли в час погіршення матеріального стану в таборах для переміщених осіб. Завдяки даній схемі переселення частина молодого й працездатного елементу, в основному з Британської окупаційної зони Німеччини, виїхала до Великої Британії.

Приблизно в цей же час з'явилася приватна, обмежена щодо кількості вербованих, пропозиція для переселення фабричних працівників та працівників лісової промисловості до Канади. Однак суворі лікарські вимоги канадської місії призвели до того, що з цих переселень мало скористалися особи українського походження. Натомість розповсюдилось індивідуальне поселення за «пермітами»¹⁸. Згідно зі статистичними даними зазначимо, що в період 1947–1952 років (період найбільшого переселення) до Канади іммігрувало більше 32 тис. осіб українського походження¹⁹. Потрібно підкреслити й те, що представники певних кіл еміграції намагались перешкодити в'їздові до Канади переміщених осіб українського походження під приводом того, що всі вони є військовими злочинцями. Але після детального розгляду цих звинувачень канадський уряд визнав їх у переважній більшості безпідставними і таким чином дозволив в'їзд цим особам у свою країну²⁰.

До США в той же період, за різними підрахунками переселилось від 33 до 38 тис. українців²¹. Аналізуючи нині ситуацію з переміщенням українців до Австралії, можна провести історичні паралелі з численною українською еміграцією відразу після Другої світової війни, в період мирного облаштування європейського континенту впродовж 1947–1953 років у контексті ялтинсько-потсдамських

¹⁸ *Permit* (англ.) – дозвіл, перепустка, за якими в'їздили до Канади.

¹⁹ *A Statistical Compendium on the Ukrainians in Canada, 1891–1976*, ed. William Darkovich, Ottawa 1980, p. 523–524.

²⁰ *The Refugee Experience...*, вказ. праця, с. 418–421.

²¹ Там само, с. 397.

мирних домовленостей держав-союзників антитерористичної коаліції після розгрому нацистської Німеччини. Перша хвиля українських переселенців до Австралії налічувала бл. 17 тис. переміщених осіб²².

Біженці з України в умовах сучасної агресії РФ

Безперечно, на початку українські біженці концентрувалися в сусідніх з Україною державах. Країни Центральної Європи були першими, які долучилися до допомоги біженцям, пропонуючи безпечний притулок та допомогу. По прибутті в європейські країни багато біженців шукали способів переселитися за допомогою програм «допомоги біженцям», що пропонувалися заокеанськими країнами, зокрема, в США та Канаді.

Беручи до уваги той факт, що статистичні дані дещо різняться, ми оперуємо даними згідно з УВКБ ООН. Станом на серпень-вересень 2023 року, і про це зазначено на початку нашої наукової розвідки, налічувалося більше 6 млн біженців з України, з яких 5,9 млн перебувають на території європейського континенту, а 400 тис. відповідно поза ним. У даному випадку було б доречним указати на ті країни Європи, де знаходиться найбільше українців, які звернулися за прихистом. Безперечно, українці перебувають на теренах майже усіх країн Європи, але ми подаємо відомості стосовно 10-ти держав, де перебуває більше 100 тис., або ж така кількість наближається. Дані продемонстровано у наступній таблиці:

Таблиця 1

№	Країна	Кількість (тис. осіб)
1	Польща	1,640
2	Німеччина	1,086
3	Чеська Республіка	556
4	Велика Британія	211
5	Іспанія	186
6	Болгарія	169

²² М. Кулініч, *Особливості формування української громади Австралії після Другої світової війни*, «Україна дипломатична. Науковий щорічник», вип. XXIV, Київ 2023, с. 100

7	Румунія	113
8	Словаччина	125
9	Нідерланди	94
10	Ірландія	94

Джерело: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

Для подальшого, поглибленого дослідження у цій царині, можуть слугувати Спеціальні звіти *Українські біженці в Польщі, Чеській Республіці та Румунії і Воєнні біженці з України, рік у Польщі*, проведені Міграційною платформою EWL та Центром східноєвропейських студій Варшавського університету²³, де достигли детально представлені якісні характеристики українських переселенців у трьох державах.

Окрім країн європейського континенту, значна кількість українських біженців потрапила, зокрема, до Канади та Сполучених Штатів Америки.

У відповідь на повномасштабне вторгнення Володимира Путіна в Україну міністр імміграції, біженців та громадянства Канади Шон Фрейзер оголосив про запуск Канадсько-українського дозволу на екстрені поїздки (CUAET). CUAET – це особливий, прискорений шлях тимчасового проживання для українців, які шукають безпечного притулку в Канаді, поки триває війна в їхній рідній країні – заявив міністр²⁴.

За цією програмою українці та найближчі члени їхніх сімей будь-якої національності можуть перебувати в Канаді як тимчасові резиденти до трьох років. Заходи CUAET також дають тим, хто вже перебуває в Канаді, можливість продовжити свій статус підвидувача, дозвіл на роботу або дозвіл на навчання, щоб вони могли продовжувати тимчасово жити, працювати або навчатися

²³ A special report from the sociological study «Ukrainian refugees in Poland, the Czech Republic and Romania», https://ewl.com.pl/wp-content/uploads/2022/06/RAPORT_EWL_INT_ENG_FINAL_OK.pdf [доступ 9.08.2023]; Спеціальний звіт EWL «Воєнні біженці з України. Рік у Польщі», <https://ewl.com.ua/звіт-воєнні-біженці-з-україни/> [доступ 9.08.2023].

²⁴ Канада відкрила міграційну програму для українців, які втекли від війни, <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/18/7136209/> [тут і далі доступ 5.09.2023].

в Канаді. Важливим виглядає й те, що тимчасові мешканці можуть подати заяву на постійне проживання за допомогою різних програм, якщо вони вирішать залишитися в Канаді після закінчення терміну тимчасового перебування. Відповідно до даної канадської програми, тих хто прибув туди між березнем 2022 і листопадом 2023 року налічується більше 210 тис. осіб²⁵.

Що ж стосується США, то там діє програма «Сдинання для України», яка надавала право на в'їзд до США й перебування в країні терміном до двох років за гуманітарним дозволом. Для участі в програмі біженця з України мав підтримати спонсор, який погодився б надати фінансову підтримку на час перебування у США Українці, які приїхали в межах цієї програми, як правило, отримували два роки дозволу на гуманітарне перебування (*humanitarian parole*). Програми, які передбачають дозвіл на гуманітарне перебування у США, як правило, тимчасові й розраховані на одини два роки. З наближенням річного терміну програми «Сдинання для України» українські біженці побоювались, що будуть змушені виїхати з країни. Але США продовжили дію тимчасового захисту для українців до квітня 2025 року. Таким чином дане рішення дозволяє продовжити дію статусу тимчасового захисту 26 тис. українців, а ще майже 167 тис. зможуть претендувати на отримання цього статусу²⁶. У даному контексті потрібно зазначити, що статус тимчасового захисту дозволяє громадянам інших країн жити і працювати у США. Таке право отримують громадяни країн, які постраждали від природних катаклізмів або військових конфліктів. Утім, цей статус не надає право постійного проживання, громадянства чи будь-якого постійного імміграційного статусу.

Висновки

Повномасштабна агресія РФ проти України призвела до руйнування засад міжнародного спілкування та нехтування щодо норм

²⁵ *Canada-Ukraine authorization for emergency travel: Key figures*, <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/immigrate-canada/ukraine-measures/key-figures.html>.

²⁶ *США продовжили термін дії захисту для українських біженців*, <https://www.dw.com/uk/ssa-podovzili-termin-dii-statusu-timcasovogo-zahistu-dla-ukrainskih-bizenciv/a-66574916>.

жнародного права та мирного співіснування держав. Окрім галицьких, світових чинників, агресія спровокувала найбільшу хвилю біженців із часів Другої світової війни, ведучи мову про територію європейського континенту. Цілком очевидно, що Україна зіткнулася із величезними проблемами політичного та економічного характеру. Окрім них, держава перебуває в гострій демографічній кризі, оскільки мільйони громадян змушені були покинути територію України внаслідок воєнних дій та шукати притулку в інших країнах. Маємо велику надію, що з допомогою наших союзників по боротьбі з агресором, наша країна вистійть і стане переможницею. Також у майбутньому на Україну очікує важливе завдання щодо активної праці стосовно можливого повернення біженців на терени материкової Батьківщини. Завдання не легких, оскільки іммігранти піддаються інтеграційним та асиміляційним процесам і залежить від можливостей, що Україна може їм запропонувати після перемоги.

Бібліографія

Енциклопедія

Інтеграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри. Енциклопедія, за ред. Ю. Римаренка, Довіра, Київ 1998.

Інтернет-джерела

Експортація дітей до Росії: Мінреінтеграції підтверджує майже 20 тисяч випадків, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3688754-deportacia-ditej-do-rosii-minreintegracii-pidtvverdzuje-majze-20-tisac-vipadkiv.html> [доступ 10.08.2023].

Резолюція Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року, <https://ips.ligazakon.net/document/MU01293?an=2> [доступ 11.08.2023].

Дані про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення, https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R9_IDP_FINAL_UKR%20version%20%281%29.pdf [доступ 10.08.2023].

Імплементаційне рішення Ради (ЄС) 2022/382, https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Implement_rish_Ukraine.pdf [доступ 5.09.2023].

Україна відкрила міграційну програму для українців, які втекли від війни, <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/18/7136209/> [доступ 5.09.2023].

Україна ЄС продовжила до 2025 року тимчасовий захист для українських біженців, <https://suspilne.media/582715-rada-es-prodovzila-do-2025-roku-timcasovij-zahist-dla-ukrainskih-bizenciv/> [доступ 3.10.2023].

- Спеціальний звіт EWL. «Востанні біженці з України. Риз у Польщі», <https://ewl.com.ua/znit-vostanni-bizhenciv-z-ukrainy/> [доступ 9.08.2023].
- США подовжили термін дії захисту для українських біженців, <https://www.dw.com/uk/ssa-podovzili-termyn-dii-statusu-timчасovogo-zahistu-dla-ukrainskih-bizhenciv/a-66574946> [доступ 5.09.2023].
- УВКБ ООН оновлює дані про біженців з України, які відображають останні переміщення, <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> [доступ 5.09.2023].
- A special report from the sociological study «Ukrainian refugees in Poland, the Czech Republic and Romania», https://ewl.com.pl/wp-content/uploads/2022/06/RAPORT_EWL_INT_ENG_FINAL_OK.pdf [доступ 9.08.2023].
- About the Global Refugee Forum, <https://www.unhcr.org/global-refugee-forum-2023> [доступ 26.12.2023].
- Canada-Ukraine authorization for emergency travel: Key figures, <https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/immigrate-canada/ukraine-measures/key-figures.html> [доступ 5.09.2023].
- Trends at a Glance, <https://www.unhcr.org/global-trends-report-2022> [доступ 7.09.2023].

Дослідження

- Кулініч М., Особливості формування української громади Австралії після Другої світової війни, «Україна дипломатична. Науковий щорічник», вип. XXIV, Київ 2023.
- Сироїд Т., Міжнародно-правове підґрунтя регулювання статусу біженців іимушених переселенців: реалії та перспективи, «Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна» 2017, вип. 24.
- A Statistical Compendium on the Ukrainians in Canada, 1891–1976, ed. W. Darkovich, University of Ottawa Press, Ottawa 1980.
- Kaye V., Swyrypa F., *Settlement and Colonization* [in:] *A Heritage in Transition. Essays in the History of Ukrainians in Canada*, McClelland and Steward, Toronto 1982.
- Luciuk L., *Unintended Consequences in Refugee Resettlement: Post-War Ukrainian Refugee Immigration to Canada*, «International Migration Review» 1986, vol. 20.
- The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II*, eds. W. Isajiw, Y. Boshyk, R. Senkus, Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, Edmonton 1992.
- Ukraine during World War II. History and its Aftermath*, ed. Y. Boshyk, Canadian Institute of Ukrainian Studies, Edmonton 1986.